

УКРАЇНСЬКЕ
ТОВАРИСТВО
ОХОРОНИ
ПАМ'ЯТНИКІВ
ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ
ЛЬВІВСЬКА
ОБЛАСНА
ОРГАНІЗАЦІЯ

ВИДАВНИЦТВО
«КАМЕНЯР»

СКАРБИ НАРОДНІ

ВОЛОДИМИР ОВСІЙЧУК

АНСАМБЛЬ
РУСЬКОЇ
ВУЛИЦІ

✻

Л Ї В І В 1 9 7 2

ФОТОНАРИС ПРО ВИЗНАЧНІ ПАМ'ЯТКИ
РЕНЕСАНСНОЇ АРХІТЕКТУРИ У ЛЬВОВІ —
ВЕЖУ КОРНЯКТА,
КАПЛИЦЮ ТРЬОХ СВЯТИТЕЛІВ
ТА УСПЕНСЬКУ ЦЕРКВУ

Серед численних пам'яток старовини, які зберігаються у Львові, найпочесніше місце займає ансамбль на Руській вулиці — вежа Корнякта, каплиця Трьох святителів і Успенська церква. Ці споруди тісно пов'язані між собою як стильовими ознаками, так і спільністю вкладених у них почуттів і думок, що відбивають духовне багатство українського народу.

Невдовзі після окупації поляками земель Галицько-Волинського князівства у другій половині XIV століття нова адміністрація (місто було віддано у відкуп німецьким купцям-колоністам, які тут користувалися повним самоврядуванням) вибирає для побудови магістрату, торгової площі і вулиць місце нижче колишнього підгороддя, над Полтвою, за межами укріплень княжого Львова.

Таким чином утворився новий центр — середмістя, який протягом двох століть укріплювали оборонними стінами та бойовими вежами. Ці укріплення утворювали майже рівний квадрат, сторона якого простяглася на півкілометрову відстань.

У середмісті українці могли мати власні будинки лише на одній вулиці, що вела з площі Ринок на схід і упиралася в міські мури. Відтоді вона і отримала назву — Руська (українців називали русинами).

В сиву давнину на цьому місці, за переказами, стояла дерев'яна церковця, посвячена трьом святителям: св. Івану Златоустові, св. Василю та св. Григорію. Під час воєнних подій 1340 року, коли польське військо, очолене королем Казимиром Великим, спустошувало Львів, церква, як і багато інших будов, була спалена.

Згодом українці знову поставили тут каплицю Трьох святителів і церкву успіння Богородиці, про яку є згадка від 1421 року. Ці храми стали своєрідним ствердженням духовної незалежності корінного населення, незважаючи на соціальний і національний гніт, на посилене розпалювання національно-релігійного антагонізму, на проповідь ненависті і презирства з боку католицької церкви вкупі з магнатами-феодалами та католиками-патриціями з магістрату.

Пожежа 1527 року знищила місто дощенту. «За своє існування Львів нічого страшнішого не переніс, як пожежу, подібну до троянської або ерусалимської, від брами до брами був цілком перетворений у попіл...» — писав старий хроніст. У згарищах лежала Руська вулиця. Але нове відродження Львова почалося саме з неї. Тут з'явилася мурована Успенська церква. Її будівничим був зачинатель львівського ренесансу Петрус Італіос, якого в актах величали Муратор Регіус, а замовниками — українська громада міста й передмість, перш за все міщанська організація, згуртована навколо Успенської церкви. Великі кошти на будівництво дарували молдавський господар Олександр Лапушняну та його дружина Роксана.

Будівництво церкви було закінчено в 1559 році, а через рік біля неї спорудили каплицю св. Юрія.

Успенська церква
і вежа Корнякта

В 1571 році Руська вулиця і церква знову були знищені пожежею. Вигляд церкви зберігся лише на печатці Успенського братства кінця XVI століття. З цього зображення видно, що церква мала три бані, які розміщалися в один ряд по поздовжній осі, причому середня була вищою і більшою від бокових. Невисокий, двопохилий дах зв'язувався ритмізованим фризом з могутніми стінами, які підпиралися контрфорсами. Вхід — ренесансний портал з арокним прорізом — увінчувався фронтоном.

Стихійне лихо знищило першу ренесансну ластівку у Львові, але не спинило творчої напруги української громади. В той час при кожній церкві існували організації, що займалися господарськими та церковними справами. Але громада, згуртована навколо Успенської церкви, не обмежувалася такою вузькою діяльністю. Членами її були освічені і впливові міщани. Вони виступали в ролі «старійшин українського народу» в процесах з магістратом, в делегаціях до короля, в напруженій боротьбі з львівським

Первісний вигляд Успенської церкви і вежі Корнякта. Зображення на печатці Ставропігійського братства

католицьким духовенством. Не раз вони очолювали виступи проти національного пригнічення. Ця організація, що іменувала себе братством, в 90-х роках XVI століття прийняла назву Ставропігійського братства. Членами його були прості міщани, купці, цехові ремісники, крамарі православного віросповідання (українці, греки, молдавани). І хоча братство об'єднувалося при церкві, але по скеруванню своєї діяльності було світським. Воно займалося культурно-просвітительськими справами, багато зусиль докладало для налагодження культурних зв'язків з східною Україною і Росією, сприяло поширенню ідей гуманізму, підриваючи таким чином засилля церкви в питаннях культури та ідеології.

При Успенській церкві містилася братська школа (друга на Україні школа вищого типу після Острозької) і друкарня. Тут працювали визначні діячі української культури Степан і Лаврентій Зизанії, Кирило Транквіліон Ставровецький, Памво Беринда, Іван Борецький.

Передові діячі братства були людьми високих ідеалів, стійких переконань, які справу народного відродження відстоювали серед численного ворожого оточення. Першою перемогою, якою утверджувалася духовна міць і великі нерозтрачені запаси творчої енергії українського народу, було створення архітектурного ансамблю на Руській вулиці, що став культурним та ідейним центром українського Львова. Протягом майже шістдесяти років були зведені три капітальні споруди: Успенська церква, каплиця Трьох святих та вежа Корнякта.

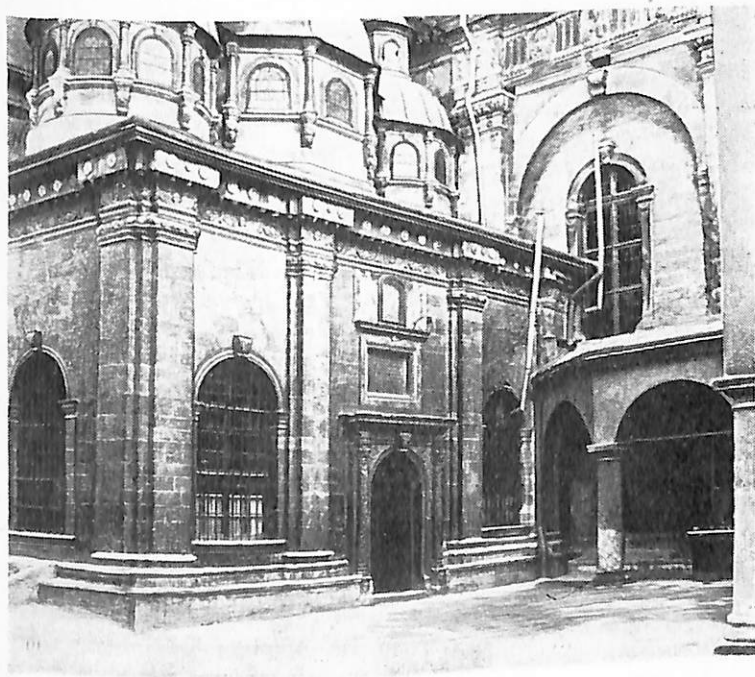
В 1572 році почалося будівництво нової вежі (кімваліци) на кошти грека К. Корнякта, члена братства, багатого купця і митника. Попередня вежа, що споруджувалася з 1564 року на гроші старшого братчика Давида Малецького, по завершенню в 1570 році

завалилася, очевидно через нестійкий фундамент. Нова вежа, названа на честь добродійника вежею Корнякта, призначалася під дзвіницю, фортецю під час облог і дозорний пункт для охорони від пожеж. Будівничим вежі був Петро із Барбони (італієць), якому допомагав Паоло Домініці, прозваний у Львові Павлом Римлянином.

Таке широке призначення вежі ставило перед архітекторами складне завдання у вирішенні її зовнішнього вигляду. Петро Барбон виховався на будівничій культурі Венеції і Падуї, де взаємно перепліталися культурні впливи тих країн, з якими велися тісні торговельні контакти. Тут довго зберігалися сліди візантійської архітектури, декоративні елементи готики і Сходу, які згодом злилися з ордерною системою Ренесансу. У Львові зодчий також зіткнувся з багатством стилевих форм, в яких стрічалися стійкі місцеві традиції і завезені звідусіль численними народностями, що тут проживали, елементи їх національної будівничої культури. Незважаючи на таку, здавалось, строкатість, вежа вражає стильовою єдністю і цільністю.

Вежа зводилася над містом протягом шести років (1572—1578). Спочатку вона була триярусною з неоднаковими по висоті ярусами (перший — 14,65 м, другий — 16,2, третій — 9,9 м) і завершувалася триступінчатим шатровим дахом з пірамідальним ліхтарем по центру, типовим для українського дерев'яного будівництва. В конструкції вежі стримано виявлений класичний ордер. Це був початок його утвердження в ренесансній архітектурі Львова.

Стіни діляться пілястрами на глухі аркади, які лише в третьому ярусі прорізані вікнами, що повторюють форму аркад (тут розміщалися дзвони, зокрема знаменитий дзвін «Кирило», вилитий на замовлення К. Корнякта). Помітно, що у вежі зіткнулися два по-

Каплиця Трьох святителів

черки: венеційський — з прагненням до декоративного ефекту і римський — з його конструктивною чіткістю, категоричністю ярусного членування і суворою дисципліною ритму. Мужності вежі надають

карнизи, що різко виступають, підтримувані знизу густим рядом консолей. У цьому відчувається рука Павла Римлянина, який виховався на спадщині геніального зодчого епохи Високого Відродження Донато Браманте. Пізніше Павло Римлянин своє розуміння тектоніки проявив у спорудженні вежі для львівського костельу Бенедиктинок (1595 рік).

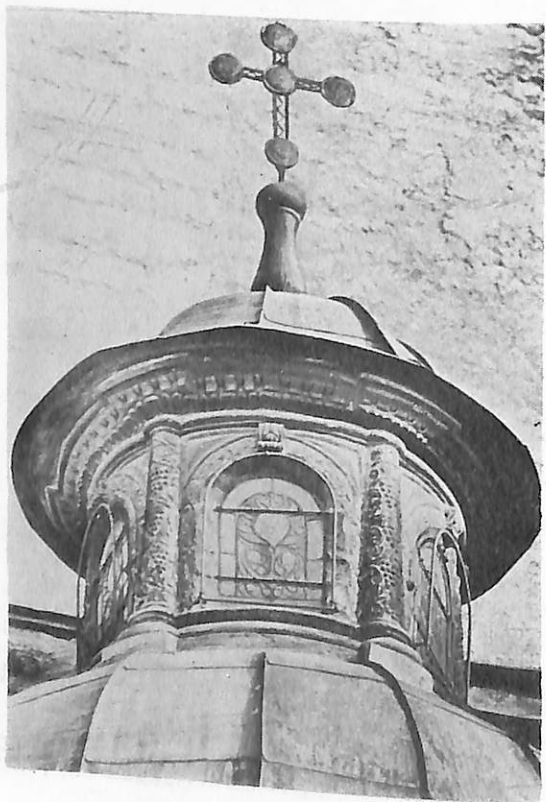
Через ряд пошкоджень вежа Корнякта згодом зазнала деяких змін. Її первісний вигляд можна уявити з печатки Ставропігійського братства. В нижньому ярусі був проріз-вхід, що нагадував тріумфальну арку, фасад якої оздоблювало зображення лева (напевно, скульптура) — герб Львова.

Очевидно, по закінченні спорудження вежі братство почало будівництво каплиці, не відважуючись відразу на будову церкви. Присвятили каплицю трьом святим, як вияв шани до стародавнього храму, що тут стояв. Конструкція її дуже проста — прямокутник (10,1 × 5,68 м), увінчаний трьома куполами, що здіймаються на гранованих барабанах. Куполи завершені ліхтарями (середній — більший, восьмикутний, бокові — дев'ятикутні), подібними до бань українських дерев'яних церков з одним заломом.

Интер'єр каплиці простий, без зайвого декоративного переобтяження, лише ускладнений у склепінні проривами в три підкупольні простори. В екстер'єрі ж каплиця відзначається надзвичайним багатством форм та декоративного оздоблення, яке виявлене на її двох сторонах (каплиця притиснена до вежі та церкви). Поділ стін ренесансний, чіткий і симетричний, кожному простінку відповідає купольне завершення. Над площиною поверхні виступають подвоєні пілястри тосканського ордеру. Завершує стіну складний за своїм характером карниз. Його масив підкоряється рельєфові стіни, повторюючи в перебільшеному акценті її виступи (подвоєні пілястри).

Портал каплиці

Купол каплиці

Ця активна і збуджена енергія карниза є необхідним кільцем зв'язку тіла каплиці з трикупольним завершенням.

Портал каплиці належить до найкращих у Львові. Його прикрашає чудовий рельєфний орнамент у вигляді виноградної лози. Споріднення рельєфно-орнаментального оздоблення каплиці з прикрасами жилого будинку № 4 на площі Ринок, так званої Чорної кам'яниці, побудованої італійцем Петром Красовським, дає підстави вважати цього архітектора будівничим каплиці.

Освячення каплиці відбулося в 1591 році. Тоді ж братство приступило до спорудження Успенської церкви. Головним будівничим стає Павло Римлянини. У договорі його величають «славетним», отже, на той час він користувався авторитетом і повагою у Львові. В найкращому з своїх творів Павло Римлянини поєднав здобутки Відродження з візантійськими особливостями, що склалися в місцевій архітектурі протягом століть. За своїм характером це тринефна базиліка з притвором і апсидою.

Великий простір самої церкви (18,73 × 10,5 м) розділений чотирма колонами на три нефи. На колонах здіймається високий барбан з куполом, діаметр якого 5,6 м. Апсида освітлена трьома вікнами. Фасадом церкви є її південна стіна (в бік вулиці). В трьох полях, розмежованих пілястрами, прорізани вікна, крім стіни притвора, де містяться вхідні двері. Пілястри тосканського ордеру. Вони підтримують ритмічно розділений на метопи і триглифи класичний фриз, що тягнеться у всю довжину зовнішнього обводу церкви. Метопи заповнені рельєфами, в яких зображені біблейські та євангельські сцени: Мойсей перед купиною, цар Давид з арфою, Аарон з кадильницею, Мелхіседек, жертвоприношення Ісаака, Благовіщення, Успіння, св. Юрій, Деїсус. Ці прегарні метопи створені львівськими різьбярми Я. і К. Кульчицькими.

В архітектурі церкви широко застосована ордерна система. Павло Римлянин виступає будівничим-ерудитом, художником з тонким смаком, що розвинувся на чудових творіннях Високого Відродження, насамперед на образах Д. Браманте. Ордерна система для нього — елемент пластичної виразності, і він її трактує вільно і безпосередньо. За її допомогою розчленована стіна, збагачена декоративними елементами (фриз, рельєфи, портал), набирала іншого художнього та ідейного звучання. Чітким ритмом пілястрів досягнуто настрою урочистості і піднесення, а також збільшення масштабності споруди.

Будівництво храму проходило в нелегких умовах: не вистачало засобів. За матеріальною допомогою братчики зверталися до молдавського господаря, до Московської держави, до численних членів братства.

В 1592 році делегація братства прибула до Москви і просила в царя Федора Івановича золота для покриття царських врат, для свічників і церковного посуду, а також ікон московського письма і деякі книги. З листа царя відомо, що з Москви було відіслано п'ять сороків соболів і п'ять сороків куніць, п'ятдесят угорських золотих на позолоту царських врат і хреста, двадцять п'ять карбованців на церковний причт, десять карбованців на шпиталь. Виручені гроші від продажу соболів і куніць, а також п'ятдесят золотих, що призначалися на царські двері і хрест, братчики витратили на будівництво та на інші потреби.

Грошову допомогу подавав Борис Годунов. Навіть Димитрій Самозванець у 1608 році надіслав дев'яност п'ятдесят золотих.

Вдячні братчики за безкорисну допомогу ктиторів помістили в куполі церкви щити з гербами Московської держави і Молдавії.

Портал Успенської церкви

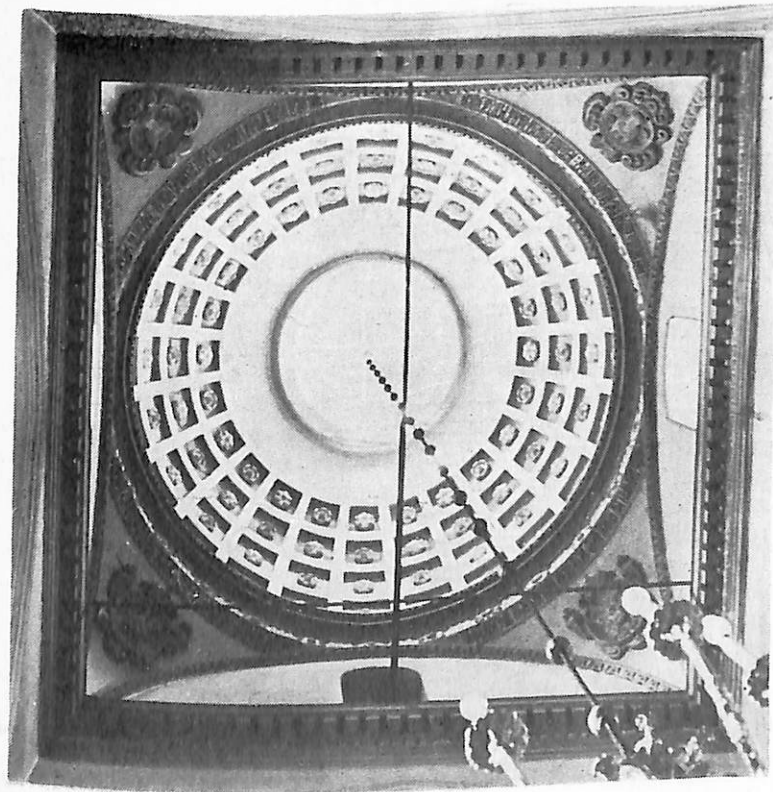

Фрагмент врат іконостасу

В 1597 році був запрошений другий будівничий Войтіх Капинос. Через рік Павло Римлянин залишив будівництво, і Войтіх Капинос продовжував спорудження храму разом з Амбросієм Прихильним згідно з виробленим планом.

У 1598 році братство вирішило замінити цеглу тесаним каменем — більш тривким і шляхетним матеріалом. У зв'язку з цим, не рахуючись з витратами і зусиллями, ліквідували зведені вже до даху стіни. До 1614 року будова піднялася до склепіння. В 1616 році стихійне лихо припинило будівництво: пожежа знищила північну і східну частини міста. Вигоріла Руська вулиця. На вежі Корнякта згоріли дерев'яні стропила, розтопився олов'яно-свинцевий дах, і вежа «краплями, що падали на діл, оплакувала свою загибель» (Зіморович).

Будівництво церкви на одинадцять років припинилося. На це були причини: смуту в Молдавії, економічний занепад Львова, зниження ролі братства в суспільно-політичному житті. Лише в 1627 році

Внутрішній вигляд купола церкви

Відновилися робота і було завершено склепіння. Через два роки поставили кам'яні сходи з вулиці до вхідних дверей, на яких з'явився напис: «Храм сей честний совершился року Божія АХКӨ (1629)».

16 січня 1631 року відбулось освячення Успенської церкви, незважаючи на те, що 21 травня 1630 року під час пожежі, спричиненої блискавкою, загинув іконостас, спеціально намальований для нової церкви видатним художником Федором Сеньковичем. На думку деяких дослідників, частина ікон була врятована і входить до диптиху, що зберігається в цій церкві. Його складають двадцять ікон з зображенням страстей Христа.

Новий іконостас був створений у 1638 році видатним художником Миколою Петраховичем. У XIX столітті його на вимогу отців уніатів було замінено іншим — пензля Мартина Яблонського.

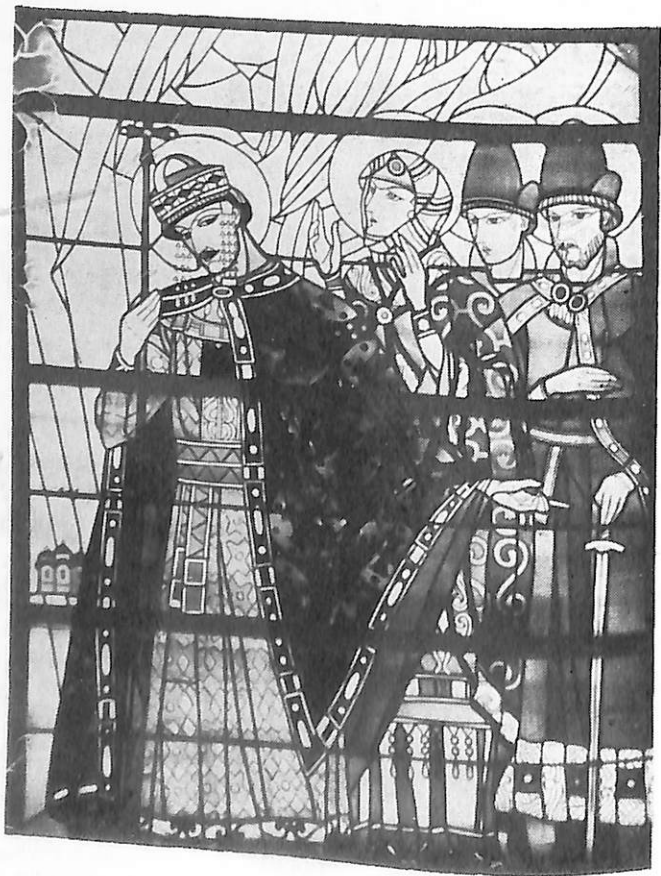
В 1642 році дах церкви покрито позолоченою міддю. В 1671 році каплиця Трьох святих дещо змінила свій попередній вигляд, оскільки була перекладена. Про це розповідає напис над вхідними дверима. В ньому, зокрема, зазначено, що скінію (каплицю) зовсім відновив славетний архонт Олексій Балабан із Яніни. З того часу каплицю ще називають Балабанівською.

Через рік, під час облоги Львова турками, тяжких пошкоджень зазнала вежа — згорів верх. Лише в 1695 році королівський архітектор Петро Бебер (Бібер) реконструював його, додавши ще один ярус (7,85 м), на якому здійснюється барочний шолом з високим ліхтарем в оточенні чотирьох пірамід.

Доповнення Бебера органічно злилося з основним масивом і надало вежі ще більшої легкості й витонченості (загальна висота дорівнює 65,85 м). Очевидно, в кінці XVII століття з'явився клуатр (двір) — галерея з колонами. В 1704 році під час облоги Львова

Фундатори Успенської церкви. Вітраж П. Холодного

Київська Русь.
Галицька Русь.
Вітражі
П. Холодного

шведами жодна з пам'яток не була пошкоджена. На другий день облоги Карл XII зайняв Високий Замок і костюл Кармелітів, незважаючи на відчайдушний опір міщан. Вночі шведи вдерлися в місто і дві години його грабували. На сплату контрибуції з церкви було забрано найцінніші її реліквії та коштовне майно.

23 квітня 1779 року в купол вежі влучила блискавка, і відразу вогонь охопив дах, четвертий і третій її яруси. Почали топитися дзвони. Був знищений найбільший з них — дзвін «Кирило» (пізніше відновлений). Верхів'я вежі впало вниз: на каплицю Трьох святих, на бібліотеку (вся згоріла). Вогонь охопив церкву, навколишні будинки. Вціліла лише братська друкарня.

Але Успенське братство твердо вирішило повернути зруйнованим спорудам їх попередню красу. Реставраційні роботи почалися в 1780 році і продовжувалися до 1801 року. Були відновлені каплиця і беберівське завершення вежі з шоломом і пірамідами. Тоді ж з'явилися сусідні будинки, що тісно замкнули двір, впритул прилягаючи до вежі і церкви. Церкву відбудували в 1796 році. Її теперішній вигляд дещо різниться від попереднього, хоча б вищим дахом та середнім куполом, якому надали форму восьмикутного (раніше дах був плоским, куполи — круглими, як це видно з єдиного її зображення, вміщеного на титульному аркуші Літургійона 1759 року, яке гравірував Я. Филипович).

Реставрація 1846—1847 років торкнулася лише каплиці. Тоді пробито двері у фундаментальній стіні, які зв'язали каплицю з церквою.

У 1878 році церкву зі сходу обведено металевою загорожею. І нарешті в 1926—1927 роках у вікнах з'явилися чудові вітражі, створені художником П. Холодним. На одному з них зображений гетьман Запорозького війська Петро Конашевч Сагайдачний, який

Інтер'єр церкви

незадовго до своєї смерті заповів значну грошову суму школі Львівського братства.

З часу побудови ансамблю Львів був захоплений ним. Успенська церква вважалася перлиною міста, і відблиск її шляхетної краси в тій чи іншій мірі відбився на ряді споруд: каплиці Кам'янів, костьолі Бенедиктинок, Бернардинському костьолі, але жодна з цих пам'яток не зрівнялася з нею ні глибиною змісту, ні чистотою стилю, ні втіленням естетично-суспільного ідеалу.

І хоча будівничими ансамблю були італійці, що привезли з собою готові традиції будівельної культури, але у Львові вони змушені були поступитися перед новими вимогами і традиціями, «з'єднавши» з естетичним світом слов'янського Сходу».

Пам'ятки ансамблю нерозривно зв'язані між собою, вони ніби доповнюють одна одну. За задумом вежа мала втілювати образ мужньої сили та юнацької свіжості. Вона стала виразником незламної волі і безстрашності українського народу, його прагнення до духовної і політичної свободи. Це величне усвідомлення сили й гідності виражалося категорично і ясно. У зіставленні з вежею ще яскравіше виявляється ліричний характер каплиці Трьох святих, її мрійлива задумливість та пісенна задушевність. Завершує ансамбль церква Успіння — твір зрілого Ренесансу. Чистотою свого стилю, епічною величавістю, красою гармонійних співвідношень усіх частин, упевненим спокоєм церква яскраво відбивала смаки, культурні скерування та духовне благородство замовників.

Ансамбль став славою русинів, їх моральною підпорою та естетичним ідеалом. Його створено в часи найбільшого розгулу реакції, і в ньому під релігійною оболонкою був виражений політичний протест проти національного гноблення і одночасно вирішувалась ідея єдності, згуртованості широких верств українського населення.

Незабаром мине чотириста років від появи ансамблю Руської вулиці — цього свідка героїчної минувшини Львова, свідка колишніх страждань, найпотаємніших надій і сподівань, яким судилося здійснитися через довгий перебіг часу. Закарбовані в ньому гуманні ідеї, благородні пориви доносять з глибини віків величний подвиг нашого народу, його незгасну надію в перемогу добра і краси.

Ансамбль є гордістю міста і в наші дні. За глибиною змісту і художньою досконалістю серед пам'яток львівської старовини він неперевершений.

72С(С2)1

О 34

Редактор
Г. Комков
Художнє оформлення
І. Плєсканка
Технічний редактор
Ц. Буркатовська
Коректор
С. Молдавська
Фото
А. Цитовича

Овсийчук Владимир Антонович
АНСАМБЛЬ РУССКОЙ УЛИЦЫ
(На украинском языке)

Здано до набору 20/X 1971 р.
Підписано до друку 8/II 1972 р.
Формат 60×90^{1/24}. Папер. арк. 0,58.
Друк. арк. фіз. 1,16. Авт. арк. 0,54.
Видавн. арк. 0,92. БГ 10469.
Зам. 1162. Тираж 5000.
Папір крейд. Ціна II коп.
Видавництво «Каменярь»,
Львів, Підвальна, 3.
Друкоffsetна фабрика «Атлас»
Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР,
Львів, Зелена, 20.